

Tariménesben minden benne van, ami Bessenyei írói művében lényeges. Voltaire *Candide*-jának, Rousseau társadalommagyarázatának hatása mellett mindég ott érezzük a sorok mögött a jókedvű, felvilágosodott embert, aki a magyar multat újra fel tudja értékelni, érezzük benne a 18-ik század újarcú magyaráját, azt a magyart, akiben a kultúra, felvilágosodás, szociális lelkiismeret szelleme munkál.

Bessenyei hisz a kultúra átalakító erejében s hiszi, hogy az ilyen átalakító, termékenyítő kultúrára a magyarság is képes. Hisz a magyarság nevelhetőségében s minden szívdobbanása, minden tollvonása e hitnek szolgál. Újra meghirdeti Apáczaít és előre meghirdeti Széchenyit.

Kemény Gábor.

A házitanító

Tavasszal, amikor meleg párák ömlenek a falombok közül eső után, mindig visszagondolok a sok évvel ezelőtti időkre. Képzletben ilyenkor a budai Vár lankáján járok, mint régen éveken át minden nap s szemem az alkonyati tájkép vörös, bíbor és lila színeiben gyönyörködik. A felsőtéllő hegyeket látom, ahol reszkető lámpasorok villannak meg, a bástyák alatt a Vérmezőt, amit játékszernek tűnő villamosok kerülgetnek. Mormolássá csendesedve hallom a lenti zajt, a Dunáról felszálló hajókürt elnyúló, visszhangos szavát, a Bástyasétány gesztenyefái alatt ütemesen koppan a sétáló öregurak botja, a homályosodó padok megtelnek elhuzódó párokkal, az égen pedig felgyúlnak az esti csillagok szelíd, sziporkázó fényei.

Házitanító voltam ebben az időben. A délutáni leketanulást követő órában sétára mentem két növendékemmel s amíg ők örömmel, valóságos diadalújjongással fedezték fel naponként újra meg újra a Várnak egy-egy rejtett és romantikus csodáját, — mint sorbaállított, csöndes mozsarakat a Hadtörténeti Múzeum mellett, titokzatosan kongó falépcsőket, bolthajtásos házak leánderes udvarát, a Jánoshégy felragyogó kilátóját, vagy csak egy szabadságnak örvendő kutyát — addig én megpihentettem torkomat, szememet az üdítő levegőben és a kitaruló panorámában. A két süvölvény aztán — elsős és harmadikos gimnázisták voltak — elszórakoztatott lefelé menet. Elmondták az osztály szenzációit, beavattak titkos társaságuk célkitűzéseibe és rejtjeleibe, bizalmasan feltárták szívük gyengéd és lovagias érzelmeit egy tízéves szőkevarokcsú kislány iránt, — máskor apró kölcsönöket kértek tőlem becsületszóra, megjavítottam elromlott csúzljukat, felvilágosítást kellett adnom arról, hogy az összes német elférne-e az Erzsébet-hídon („ha leszakadna és mindnyájan a Dunába esnének, akkor ugye nem kellene többé németet tanulni?” — fűzték magyarázatként a szokatlan kérdéshez.) Néha bevittem őket a szobámba és itt megtapogatták pihenő kardomat, gonosz kuncogással szemlélték a női arcképeket; olykor-olykor még apró toaletthibákat is ki kellett igazítanom. Egyszóval házitanító voltam; a fiúk

„háztanár“-a, ahogyan az anya barátnőinek bemutatott, „kolléga úr“, ahogyan a gyerekek iskolájában sok jóakarattal a tanárok szólitottak, önmagam számára pedig napjában szinte óránként szerepkört cserélő diák, aki Napóleon közkatonája módjára tarsolyomban hordtam az összes jövőbeli marsallbotokat. Meghittebb körben igen sokat panaszkodtam az idők mostohasága, a tanítványok nehéz feje és leckén kívül minden iránt igen erős érdeklődése miatt, elgondoltam, hogy milyen más lehetett Gyulai, Vörösmarty, Reviczky vagy Arany János instruktorsága s megfogadtam: legyen csak bármilyen kicsi állásom, — soha többé háztanítóskodni nem fogok!

Ime: az állás régen megvan (kicsinysége ellen sem lehet kifogásom!), az idők mostohábbak, mint valaha és többé nem kell virgonc kisfiúk mellett háztanítóskodnom. Ami a marsallbotot illeti, az ugyan elkopott ceruzavéggé csonkult s a hajdan osztályostársként emlegetett költők is átértékelődtek tudatomban. Kettő maradt mindössze változatlan: az örökké egyformán varázsos tavaszi alkonyatok és a kisdíákot oktató-nevelő-gomboló-sétáltató háztanítók.

Róluk akarok most szólni. A változó és vágató Időnek mindig egyformán felbukkanó alakjairól, ezekről a kicsit sovány, kicsit kopott, kicsit mindig éhes és szerelmes, rajongó és lelkesedő, tanuló és tanító alakjairól. Budapestről és a Bástyasétányról szóltam az előbb? Oh, nem voltam egyedül ott sem, de társaim akadtak a Városliget tavának parti sétányain, a Fűvészkertben, a pesti Dunaparton, azonban láthatsz ilyen instrktor-tanítvány együtteseket akárhol: Bécsben, Genfben, Párisban is, a Tiergarten és Luxembourg-kert fái között, a Rousseau-szigeten és Athén pálmás közkertjeiben. Egyszóval mindenütt, ahol csacsi kisdíákok és keresetre szoruló egyetemisták akadnak, ezeket pedig — biztosan tudom, bár nem láttam — megtermi minden ország. Talán máshol más a nevük, de a lényeg bizonyára ugyanaz: eredményt kell elérniök s be kell bizonyítaniok ország-világ, szülők, tanárok, sőt a tanítvány saját ámuló szeme előtt is, hogy a „felsőbb osztályba léphet“ varázsigéjét bármilyen nehézfejű gyerek elérheti a tanév végére.

Ez a cél. Eszközök dolgában aztán éppoly nagy a szóródás, mint tanítványokban. Aminthogy van lusta, megzavarodó, koncentrálni nem tudó, feledékeny és egyszerűen: buta gyerek, éppúgy változtatja az instrktor is módszereit. Együtt mondja megszámálhatatlan sokszor a nyelvtani szabályt tanítványával, magyaráz és hasonlatokat szed elő a természet mindhárom országából, írásbelieknél kézvezető gyakorlatokat tart, nyelvtanulásnál mnemotechnikai fogásokkal dolgozik, kérlel, jutalmakat ígér, vagy csak — ismét egyszerűen — a motorikus módszer legáltalánosabban ismert fajtáját alkalmazza, amikor testi serkentésekkel próbálja felébreszteni az alvó szellemet. Volt olyan tanítványom — H. Pinkásznak hívták a jámbort, aki egyébként büszke volt arra, hogy „kormányzói kegyelemmel“ járhatta harmadszor az osztályt: lám, az ő neve ily magas fórumokig eljutott! — aki mellett tanulás közben felémelt vonalzóval állt apja, akárcsak Jókai „Mire megvénülünk“-jében Frommtáti Henrik fia mellett. A tréfát félretéve azonban, most már, amikor volt alkalmam jónéhány nyilvános iskola tanárát működés köz-

ben látni, megvallom, sok korrepetitor boszorkányos ügyességet árul el, talán többet, mint akárhány hivatásos tanár. Előfordul persze svihák is a házitanítók közt: olyasmire vállalkozik, amihez egyáltalában nem ért többet tanítványánál. Oráról-órára előre készül, mereven ragaszkodik a tankönyv betűihez és idegen nyelveknél pl. annyira használhatatlan, hogy az általa kijavított írásbeli házi feladat rosszabbá válik, mint amilyenre a tanuló önállóan elkészítette. De általában a házitanítóság a jövőd tanárnak csak hasznára válhat. Olyan tapasztalatokat szerezhet itt, amit nem nyújt sem a gyakorló iskola, sem pedig — főként — az egyetem.

A házitanítóság keserves mesterség. Díjazása rendszerint — és a nagy verseny következtében — a hasonló elfoglaltságú bejáróasszonybér szintjén mozog és ha a kínos alku árán megállapított pénzbeli szolgáltatáshoz „természetbeni“ is járul, ez aligha kerül ki a konyha legjava terméséből. Az uzsonna, mint gyakran kikötött mellékjárandóság, igen tág fogalom. Alatta a híg vizes kávé, egy darab kenyérral éppúgy érteni lehet, mint a habos-csokoládét vajas, mézes kaláccsal. És ha átlagokat veszünk is alapul, csodálatos, hogy a ház asszonya — ő szokott a megállapodó fél lenni házi alkalmazottakkal, ideértve a pedagógosszerű házitanítót is — mennyire hajlamos a késhegyig menő alkura az instruktor bérénel, még akkor is, ha erre anyagi helyzete egyáltalában nem kényszeríti. Igen sok esetben lebecsülés, kis fizetés és híg kávé jut ki a házitanítónak, pedig a család szemefényét bízták reá, mint fuldoklót a mentőkötélre. Pedig be hálás a menzai kosztos vékonykodó instruktor egy kis jó hazaiért! Uzsonnai meghívás, déli tortaszelet és ünnepi sonka sehová olyan jó helyre nem juthat, mint az ő gyomrába. És higye el mindenki, hálás is a házitanító az eféle non putarem-ekért. Nem azt akarom mondani ezzel, mintha ezek nélkül nem végeznék el lelkiismeretesen feladatát, hanem, hogy még többet juttat tanítványának eszén és tudásán felül a szívéből is.

Mert szív kell a házitanítósághoz s e nélkül kedélytelen, zord együttessékké, kényszerízű, gyűlölt órákká válnak a délutáni szoba csendjében, duruzsoló kályha és ketyegő falióra társaságában töltött idők. Számtan a nebuló gyenge oldala? A házitanító, ha valóban igazi, megelleli a legkönnyebb utat a feladat közelhozására, sporteredményeket, zsebpenzmennyiségeket, mozijegy árakat vagy mást hoz fel példának és minden idegszálának teljes megfeszítésével szuggerálja a tudást. Földrajznál mesél, képeket mutogat, nyelveknél deklamál, lelkesít, a versek lelkét mutatja meg, játszik, ha kell s ha az eredmény úgy érhető el: emlékönyvbe ír, gombot reszel meg, acélgolyót és képeslapot hoz, ismerőseitől bélyeget kunyorál növendéke számára. Hányszor éreztem meg, hogy ingó árnyakkal és mesélő multtal telik el az alkonyodó szoba történelmi leckék tanulásakor! Már régen túl voltunk a tankönyv sorain, a tantárgy szűkre szabott keretein és idők, korok felett kerestük a magyarság nagy sorskérdéseire vagy a szabadság örök problémáira a választ kis tanítványommal, a Várra néző házban. Ő 13 éves volt, én 20, — igen, büszke vagyok rá, hogy fel tudtam kelteni egy nehézfejű kisdiaokban a szunnyadó szellemet és tudom, hogy erre a házitanító igen gyakran tanárnál, könyvnel, sőt szülőnél is sokkal alkalmasabb. Ezek az órák ön-

magukban hordták a jutalmat. De kérdezem: helyes-e, okos-e sajnálni a mindig éhes házitanítótól azt a kis vajat a kenyéréről? És azt az egypár meleg szót, érdeklődő mondatot a jéghideg fejbiccentés helyett, amivel sok szülő tudomást szerez arról, hogy „fizetett alkalmazottja“ megérkezett tanítani. Az órát se nézzük oly komoran, ha az instruktor késést néhány percet; azt hiszi talán valaki, hogy van a jó Istennek akkora zápora, ami elől a házitanító villamosra menekülne s van-e akkora távolság a két városszél közt, amit ne hosszú, mérföldeket lépő lábaival ténne meg? Bizonyára nincs és ha elkésik; bepótolja búsán. Nem láttam még olyan házitanítót, aki komolyan ragaszkodnék az egy vagy másfél órához. Mindig van ráadás és ez természetes is, hiszen nem lehet az óra szavára megérteni valamit. Maradni kell, míg világosság gyűl a sötét fejekben és ha történetesen ilyenkor másik helyre vágjat az instruktor, egyszeriben megvan a késés.

Szolgáltatás és ellenszolgáltatás mérlegelésénél a házitanító, ha teljesértékű munkát ad, mindig többet nyújt. Letör lelkéből és szívéből is egy darabot növendékének és hogyan lehetne pénzzel megfizetni azt, ami láthatatlan, ami lelki? Korántsem apoteózisát akarom itt megírni a házitanítónak és a mult romantikája se ködösíti látásomat, ám mégis az a valóság, hogy a szülő, tanítvány és házitanító hármában rendszerint az utóbbi az, aki leginkább emelkedik a helyzet magaslatára, a szülő részéről jó szóra, barátságos bánásmódra érdemes, mert többnyire magányos és elhagyott lélek, sokszorosan nyomja az élet terhe és mert fiatal, telve korának minden jellegzetes ellentmondásával.

Poeta non fit, sed nascitur, — házitanítónak sem az előképzettség avat, hanem a hajlam (és szükség). Nem akarom ezzel azt állítani, hogy a gimnázistát vagy kereskedelmistát bukott alsós is sikerrel oktathat, ha egyébként rendelkezik a házitanító számára legfontosabb szuggeráló képességgel. Nem: az előképzettség nélkülözhetetlen, sőt éppen *annak* az iskolának az elvégzése a legjobb, amelynek növendéke a tanítvány. Ritkán találkozok a rossz tanuló számára oly fontos egyéni tanári fel fogásban két különböző iskola, a más iskolát végzett házitanítónak okvetlenül fel kell vennie az érintkezést a növendékének tanárával, természetesen legjobb, ha a házitanító növendéke még ugyanannak az intézetnek, amelynek alsós diákja a tanítvány. Ám lehet a házitanító egyetemi polgár s a növendék elemista, lehet bármily nagy az előképzettségi különbség oktató és tanítvány között: a hangsúly nem ezen van. Vajjon arravaló-e a házitanító, hogy hangjának, arcának, egyéniségének és gondolatvilágának minden legcsekélyebb árnyalatával beleélje magát teljes-tökéletesen a tanítvány szellemi körébe s ezen túl meglegyen benne a mágneses erő is, emelni, vinni, buzdítani és magával ragadni?

Nem pedig „kihúzni“. Pedig ez a házitanító elé meredő legfőbb követelmény sok szülő részéről. Osztályzatra dolgozni, az elégségesre, bármi áron. Adjon puskát a dolgozathoz, tudja ki a tételt a tanártól, könyörögjön fogadóórán, mindegy: ha törik, ha szakad, vonszolja át növendékét a felsőbb osztályba. Hogy ott a gyenge alap miatt biztos a bukás? Erre már a legtöbb szülő nem gondol, illetve gondol, de az a vélemény, hogy majd akkor meglátjuk, mit csinálunk. Ugyanide tartozik

a házitanító felfogadásának a kérdése is. Hiába tanácsolja a tanár gyengefejú gyermeknél az azonnali segítséget, a legtöbb szülő megvárja, amíg az intők-róvók, sőt félévi négyesek tömege ad nyomatékokat a tanári figyelmeztetésnek. Nem ritka az az eset sem, hogy a szülő májusban fogad gyermeke mellé instruktort és panaszosan emlegeti a tanárnak a júniusi bizonyítvány osztáskor: „pedig lám, szegényke mellett házitanító is volt!” Amilyen eredményes magasabb pedagógiai szempontból az állandó ifjusági nevelő a gyermek mellett, (ezen épül fel az egész angol kollégiumi élet is) éppoly demoralizáló és azért pedagógus részéről feltétlenül elítélendő a végszükségben, üzletszerűen felvett házitanító, akinek díjában valamiféle burkolt ajándékot vél sok szülő adni az ajánló tanárnak, ezért pedig valósággal életbiztosítást gondolt kapni gyermeke számára.

És itt jutottam el ahhoz, ami engem jelenleg — kikapva a házitanító szerepköréből — legközvetlenebbül érint: a házitanító és iskolai tanár viszonya ez. Mindenekelőtt legyen a tanár barátságos és közvetlen az őt felkereső instruktorhoz. Lássa meg benne a pedagógiai alvilág fény felé növekvő hajtását, a jövőndő kartásat, segítőtjét, aki olyan fejekben oszlatja a konok homályt, ahová az ő lámpása képtelen világot vetni. Munkatárs és ha tapasztalatlanabb is a dolog természeténél fogva, sokat lendíthet, — még a „statisztika“ fenyegető számain is! Közölje vele módszerének főbb elveit, a tanulónál tett megfigyeléseit, ismerje el az eredményeket és ne csupán lemondó kézlegyintéssel intézze el az érdeklődő házitanítót. Másrésztől azonban kívánja is meg a minéi gyakoribb megbeszéléseket és tartsa alaposan számon azt, hogy kik is foglalkoznak az ő rossz tanulóival iskolán kívül. Sokszor meglepő felfedezéseket fog tenni! Nyujtson erkölcsi támogatást a szülő és tanítvány kettős malomköve-közt örködő instruktornak és ajánlja máskor is, ha érdembe hozta.

Házitanító . . . Ki ne emlékeznék olvasmányjaiból Anatole France vén tudósára, Sylvestre Bonnard-ra, amint oktatja, neveli kis védencét az életre, ennek ezer titkára s vezeti messze ideálok, a boldogság felé. Ez a házitanító egyik legkedvesebb példája és az öregkorig megőrzött jó kedély, jó szív, meg az ifjúság ragaszkodása méltó jutalma a vén professzornak. Házitanítónak lenni egy kicsit romantikus foglalkozás, a Perczel Etelka iránt érzett szerelem, ifjúság és elmúlt évek íze érzik a szón a mi fülünkben. A koplaló egyetemi hallgatónak meleg vacsorát, ruhát és sok-sok számtanpéldát jelent, az rossz diák számára pedig ismeretlen mumus, aki ugyan nem egészen tanár, hanem középlény tanár és pajtás között, de bizalmatlanul kezelendő, mert nem tudni, nem kemény-e a tenyere? . . .

Dr. Aldobolyi Nagy Miklós